

Mindre Bidrag

Assonansnotat

Denne artikels titel leger lidt med bogstaverne. Den spiller på de klanglige overensstemmelser mellem nogle vokaler, som optræder nært på hinanden. Derved repræsenterer titlen et første eksempel på emnet her: den moderne danske vellyd – via assonans eller såkaldt vokalrim.

Assonansen spiller som kendt en rolle ved mange ældre og nyere digte. Og i nutidens sprog har den stilbetingede indprægningskraft via vokalerne en stor praktisk betydning i fx vare-, sted- og personnavne, i film-, værk- og bogtitler, i slogans, firmamottoer, punchlines og mange andre slags nøgleformuleringer.

Skal en moderne sprogstørrelse have slidkraft – og sigter den mod (behaget ved) hyppig genbrug – så betaler det sig at tjekke, om størrelsen rummer eufoniske kvaliteter, herunder ikke mindst assonans.

Eufonisk opråb

Men lad os tage et aktuelt og eufonisk eksempel: *Jon Dahl Tomasson ...* Dette navn har ikke blot en lydlig, men også en grafisk side. Derfor hænger det assonantiske nært sammen med studiet af de visuelle eller grafiske mønstre – med hvad vi kunne betegne som »eugrafi«.

Disse sammenhænge har metrikeren David Kornhall været særligt vågen over for. En af Kornhalls fortjenester er påpegningen af, at eufoniens fonemiske og grafemiske sider må *holdes fri* af hinanden.

Det understreger David Kornhall i slutningen af sin artikel »Fonetiska iterationer – vad ska vi kräva av dem?« (1991). Han skriver her:

För att studera iterationer av vokaler och konsonanter och dessas kombinationer i en dikt behöver man en artikulerad och motiverad uppfattning om vad en fonetisk iteration är, en uppfattning baserad på just det språks byggnad som dikten är författad på. Man måste också ha en kompromisslös beredskap att hålla i sär tal och skrift. För att vidare skilja litterärt relevanta iterationer eller iterationstendenser i dikten från det slumpmässiga och triviala måste man bl a så langt det någonsin går konfrontera sina iakttagelser på dikten med den allmänspråkliga bilden. (Side 127)

Denne opfordring søger jeg at følge nu – ved først at se på vokalfonemerne i dansk.

Vokaler i dansk

Ved inventeringen af de danske vokaler kan vi tage udgangspunkt i deres kvalitet og kvantitet (længde), i deres eventuelle betoning og stød. Men for at fastholde en nogenlunde enkel beskrivelse vælger jeg her blot at opstille de danske vokal-fonemer ud fra kvalitet og kvantitet. Det giver disse $11 + 10 = 21$ forskellige typer:

Korte vokaler	Lange vokaler
/a/	/a:/
/e/	/e:/
/i/	/i:/
/o/	/o:/
/u/	/u:/
/y/	/y:/
/æ/	/æ:/
/ø/	/ø:/
/ö/	/ö:/
/å/	/å:/
/ə/	

Mellem disse 21 typer skal vi i det følgende se nærmere på assonanserne og deres mønstre, på den assonantiske del af eufonien i moderne dansk.

Hele assonanser

Indledende kan vi så – med Kornhalls opråb i øret – se på de tilfælde, hvor *både* den fonemiske og den grafemiske side stemmer overens og danner assonanser:

Fonemisk	Grafemisk
(1) /manda/	<i>mandag</i>
(2) /bebe/	<i>bebe</i> (udråbsord)
(3) /minirisg/	<i>Minirisk</i> (varemærke)
(4) /solo/	<i>solo</i>
(5) /kudu/	<i>kudu</i>
(6) /yðmy/	<i>yðmyg</i>
(7) /køðløš/	<i>køðløš</i>
(8) /tröröd/	<i>Trørød</i> (bynavn)
(9) /så på/	<i>så på.</i>

Varenavne m.m.

De ni netop angivne eksempler viser, hvordan *hel* assonans – altså vokalisk overensstemmelse i *både* fonemisk og grafemisk forstand – optræder alment i det danske ordforråd. Men reklamefolk og firmaledelser lægger som antydnet særlig

vægt på den lydlig æstetik, på eufonien i deres varenavne m.v. Det kan vi kort illustrere, inden vi fortsætter til assonansernes mere avancerede mønstre:

Assonanser med fonemet /a/ og grafemet *a* har vi fx i firmanavne som

- (10) /a:rla/ *Arla* og
 (11) /asdra/ *Astra*.

/e/-lydene udnyttes eksempelvis med det nyere danske firmanavn

- (12) /tedeSE:/ *TDC*.

Førhen hed den store kommunikationskoncern *Tele Danmark*: med grafemisk overensstemmelse inden for hvert af ordene og med fonemisk samsvar i det sidste.

- (13) /ri:mi/ *Rimi* (æblemostfirma)

– illustrerer alfabetets næste vokal. Og ‘o’erne assonerer, både fonemisk og grafemisk, i varenavne *a la*

- (14) /novo/ *Novo* og
 (15) /sonoFO;N/ *Sonofon*.

Den sjældnere /æ/-lyd kommer frem med bogstavnavnene, når vi på dansk siger

- (16) /æsaÆS/ *SAS*.

Særlig righoldig virker automobil-assonantikken. Den kan beses med en række som: *Citroën Berlingo* – *Fiat Brava* – *Ford Escort*, *Ford Focus*, *Ford Mondeo*, *Ford Orion*, *Ford Scorpio* – *Honda Accord* – *Mazda* – *Mercedes-Benz* – *Mitsubishi Galant* – *Nissan Atlanta*, *Nissan Maxi*, *Nissan Micra* – *Opel Rekord* – *Peugeot Boxer* – *Renault Laguna* – *Skoda Favorit*, *Skoda Octavia* – *Toyota Corolla*, *Toyota Picnic*, *Toyota Sportsvan* – *Trabant* – *Volkswagen Transporter*; *VW Manhattan*, *Passat* og *Polo* – *Volvo*, *Volvo Amazon*.

Parassonanser

Ved alle disse bilnavne træder det måske også frem, at vi med assonanserne bevæger os inden for et kombinationsinventar, der kan minde om det kendte spil med fem terninger: YATZY.

Og kombinationen ‘ét par’ fremkommer i YATZY såvel som i den æstetiserende sprogverden meget hyppigt. To par ses væsentlig sjældnere. Men vi så dog kombinationen i *Volvo Ama[zon]*, hvor de to assonanspar suppleres med yderligere en efterhængt *o*-stavelse.

Andre parassonanser optræder, både fonemisk og grafemisk, med:

- (17) /ana vendeng/ *Anna Vinding* (redaktørnavn)
 (18) /marKAND særpræj/ *markant særpræg*
 (19) /gransangårån/ *gransangeren*
 (20) /teve sulu/ *TV Zulu* (navn på ungdomskanal)
 (21) /lili langdal/ *Lili Langdal* (personnavn)
 (22) /jogoHama/ *Yokohama*
 (23) /hæsblæsənə/ *hæsblæsende*.

Krydsassonanser

Svarende til nogle kendte rimmønstre finder vi også »krydsassonanser«. De optrådte blandt bilerne med *Nissan Micra*, *Skoda Octa[via]*, og *[Toy]ota Sportsvan*.

Fra Afghanistan kan vi supplere med hulekomplekset

- (24) /tora bora/ *Tora Bora*.

Og mere hjemligt med denne blandede række:

- (25) /agsəl larsən/ *Aksel Larsen* (politikernavn)
 (26) /saVO:na sgo:/ *Savona Sko* (butiksnavn)
 (27) /apus apus/ *Apus apus* (latinsk for mursejler)
 (28) /flauå pauå/ *flower power*
 (29) /kirgæsdïən/ *Kirkestien* (vejnavn)
 (30) /bio trio/ *Bio Trio* (firmanavn)
 (31) /jiuJIDsu/ *jiu-jitsu*
 (32) /kogaKOlə/ *Coca-Cola*.

Det sidste varemærke danner – uden diskussion – verdenssamfundets mest kendte og indarbejdede eksempel på krydsassonans. Herefter kan det vist kun gå ned ad bakke med den eksemplariske slagstyrke:

- (33) /kloris kloris/ *Chloris chloris* (latinsk for grønirisk)
 (34) /høgus pøgus/ *hokus pokus*
 (35) /bugsdəhuðə/ *Buxtehude* (komponistnavn)
 (36) /muSIGbutig/ *musikbutik*
 (37) /subåbruå/ *superbruger*
 (38) /sygəltvə/ *cykeltyve*
 (39) /kygnus kygnus/ *Cygnus cygnus* (latinsk for sangsvane)
 (40) /æsdlan lædlan .../ *Estland, Letland ...*
 (41) /æləslədən/ *Ellesletten* (vejnavn)
 (42) /ælvīs præsli/ *Elvis Presley*
 (43) /kræisi dæisi/ *Crazy Daisy* (diskoteksnavn)
 (44) /jæāmæsdå/ *jægermester*
 (45) /køåprøvå/ *køreprøver*
 (46) /då:səsåbə/ *dåsesuppe*
 (47) /håmbti dåmbti/ *Humpty Dumpty*

- (48) /åiənhåidə/ øjenhøjde
 (49) /åuki dåuki/ for 'o.k.'.

Som det fremgår af (24)-(49), finder man langt lettere eksempler på kryds- end på parassonans. Det skyldes dels, at gentagelsesnavne leverer nogle af eksemplerne, dels at mange oplever en (måske lidt barnlig) glæde ved at lege med indrimene og de ekkoagtige formuleringer.

Krydsassonanserne har ikke nogen udpræget 'seriøs' karakter. Derfor bruges de ret sjældent som alvorlige varenavne – men gerne spøgende som ved *Andemaden*, *Hundeprutter*, *Rå og voldsom* etcetera.

Kiastiske assonanser

Seriøse og kunstfulde virker til gengæld vare- og personnavne med klamreassonans eller kiastisk position for de medvirkende vokaler.

Et smukt eksempel havde vi før med det kadencerede *Honda Accord*, — ω —. Klassikeren *Opel Rekord* illustrerer en tilsvarende grafisk-æstetisk træffer. Ligeledes [*Peu*]geot *Boxer* (e-o-o-e) på skriftplanet. De sidste fire stavelser former også et kiastisk eksempel i [*Vol*]vo *Amazon* (o-a-a-o). *Nissan Maxi* leverer et mere moderne eksempel.

Derudover afspejler *Ikast Avis* det samme, lidt sjældne assonansmønster. Vi finder det undertiden også i særlig tildannede personnavne som:

- (50) /ritjard haris/ *Richard Harris* (eng. skuespiller)
 (51) /bærtil vibær/ *Bertil Wiberg* (nu afdød biskop)
 (52) /jörwən aibøł/ *Jørgen Ejbøl* (har kun grafemiske assonanser; navn på chefredaktør)
 (53) /tåmas garlåu/ *Thomas Garlov* (radiojournalist).

Eugrafi

Med afsnittene hertil har vi helt overvejende givet en fonematisk ordning af materialet. En »eufonisk« ordning, kunne vi sige.

Men den kan vi nu supplere med lidt flere eksempler, som især viser navnestoffets »eugrafiske« eller »skriftskønne« aspekter.

Rene grafiske rækker har vi med:

- (54) *Arafat* (tre ens)
 (55) *Alabama* (fire ens)
 (56) *Mamas and Papas* (fem ens)
 (57) *Abracadabra* (do.)
 (58) *Soloobo* (fire ens, på et lidt sjældnere bogstav).

I YATZY-terminologien måtte et navn som

(59) *Olle Josephsson*

repræsentere 'et hus' – altså tre ens + to ens. Jævnfør også titlen på artiklen her – og det allerede brugte *Volvo Amazon*.

Men terminologien bliver lidt sværere, når vi kommer til assonanstyper, der rummer flere end de fire og fem stavelser. Seksstavelers navne slår knuder og må, mønstermæssigt, benævnes ved en lidt anden teknik:

- (60) *Margareta Westman* (ét par + en krydsassonans)
- (61) *Charlotta Johansson* (tredobbelt krydsassonans!)
- (62) *Vassilij Kandinskij* (kiasatisk assonans + ét par)
- (63) *Edgar Lee Masters* (= ?!).

Assonansgrader

Det engelsksprogede eksempel (63) viser tydeligt, hvordan et grafemisk mønsternavn næsten helt kan savne 'assonans' i den egentlige, lydige betydning af ordet. I fonemstrengen

- (64) /ædgar li: marsdås/

svarer kun de to /a/-lyd til hinanden. Derfor kan vi i sådan et tilfælde ikke tale om nogen høj grad af as-son-ans. De klanglige overensstemmelser er her spinkle.

Mulighederne for at *måle* assonans kan måske antydes yderligere en smule. Vi kan tage fem rent danske vejnavne, som alle indeholder ét og det samme vokalgrafem, nemlig *e*:

- (65) *Engen*
- (66) *Hegnet*
- (67) *Egevej*
- (68) *Ellesletten* og
- (69) *Herstedvestervej*.

Her har vi med *Engen* (65), hvad der forslagsvis kunne betegnes som en *halv*-assonans: /ængən/ rummer, som det ses, kun den grafemiske, ikke den fonemiske overensstemmelse mellem stavelsesparrets to vokaler.

Med *Hegnet* (66) ser vi en endnu svagere assonering. I fonemskrift bliver det til /hainəd/ – og når der således kommer en diftong ind ved udtalen, kunne vi tale om en *kvart*assonans.

Blandt (67)'s seks bogstaver, *Egevej*, gemmer der sig en halv assonans mellem /e/ og /ə/. Mellem /e/ og /ai/ (eller mellem /ə/ og /ai/) har vi så kvartassonans – alt sammen efter den aktuelle, tentative, eufoni-terminologi.

Navnet *Ellesletten* (68) rummer langt stærkere assonanser: to *hel*assonanser ved /æ/-parret og ved /ə/-parret: /æləslədən/. Derudover, som det ses, to gange halvassonans mellem /æ/'erne og /ə/'erne indbyrdes.

Måske kan man addere disse talværdier og dermed, stadig helt tentativt, nær-

me sig nogle målinger af assonansgrader eller -tætheder i givne formuleringer og sproglige forløb.

Assonantisk effekt

I forståelsen af assonansernes stilistiske effekt spiller de relative vokalfrekvenser kraftigt ind. Eksempelvis sætter diskoteksnævnet *Crazy Daisy* (43) sig forfærdende let fast i danske ører. Det skyldes primært den assonerende diftongs udprægede sjældenhed: /æi/ kommer ikke ud hver dag ved de sædvanlige danske træknin-

ger. Disse frekvensforhold har Bente Maegaard og Hanne Ruus tidligere gjort op. (Bl.a. med værket *Hyppige ord i danske aviser, ugeblade og fagblade*. 1-2, fra 1986). Deres tællinger viser, at vokalerne i avissproget samlet set optræder med disse frekvenser: E 15,3 % – A 6,2 % – I 5,9 % – O 4,8 % – U 1,7 % – Å 1,2 % – Ø 1,0 % – Æ 0,8 % – Y 0,6 %. De udenlandske grafemer Ä, Ö og Ü dækker henholdsvis cirka 0,000 % – 0,001 % og 0,006 % af alle bogstavforekomsterne i dansk avissprog.

Perspektiver

En fremstilling som den foregående kan helt naturligt mødes med skepsis: Er dette fænomen overhovedet vigtigt? Skyldes de forekomster, vi så på, mon tilfældigheder?

Jeg er ikke blind for, at den slags forbehold kan fortjene plads. Men overforekomsten af assonanser i de mest gennemtænkte og gennearbejdede praktiske såvel som poetiske tekster peger på, at vi står over for et ikke nedslidt virkemiddel, som fortjener både metrisk og stilistisk interesse. Og det gælder diakront såvel som synkront.

Markedsføringsaspekterne har jeg peget på flere steder ovenfor. De kan let udforskes nærmere. Det samme kan assonansbrugen hos en række væsentlige digtere – i Danmark fx Thomas Kingo, Hans Adolph Brorson, N.F.S. Grundtvig og B.S. Ingemann. For nu ikke at glemme de seneste tiårs førende danske chefassonantiker, rimækvilibristen Halfdan Rasmussen.

Assonanserne står centralt i både metrikken og stilistikken. De kan bruges produktivt mange steder. Eller de kan blot *nydes*: lyttes og læses – med lydlyst og glæde.

Litteratur

Fafner, Jørgen: *Digt og form. Klassisk og moderne verslære*. København 1989.
Kornhall, David: *Fonetiska iterationer – vad ska vi kräva av dem?*, i: Eva Lilja m.fl. red.: *Vers-mått*. Göteborg 1991.

- Kornhall, David: Eufoni. Bidrag till en problemrevy, i: Lars Huldén & Helena Solstrand-Pipping red.: *Metrik och modernism*. Helsingfors 1993.
- Lilja, Eva: Diktens lydbild, i: Eva Lilja & Marianne Nordman: *Bidrag till en nordisk metrik. Vol. 1*. Göteborg 1999.
- Lilja, Eva & Peder Skyum-Nielsen: *Metrikens termer*. Göteborg 2000.
- Maegaard, Bente & Hanne Ruus: *Hyppige ord i danske aviser, ugeblade og fagblade. 1-2*. København 1986.
- Skyum-Nielsen, Peder: *Fyndord. 1-2. Studier i kortformernes retorik*. København 1992.
- Skyum-Nielsen, Peder: Sloganets rytme, i: Sven Bäckman m.fl. red.: *Rytmen i fokus*. Göteborg 1995.
- Skyum-Nielsen, Peder: Assonansord, i: Henrik Galberg Jacobsen & Jørgen Schack red.: *Ord til Arne Hamburger [...]*. København 2001.
- Tsur, Reuven: *What Makes Sound Patterns Expressive? The Poetic Mode of Speech Perception*. Durham & London 1992.
- Wählin, Kristian: *Allmän och svensk metrik*. Lund 1995.

Peder Skyum-Nielsen

Danske krigsmænd og lydlovene

Sidste år udkom Vibeke Sandersens disputats, »Jeg skriver dig til for at lade dig vide«, et højst bemærkelsesværdigt værk, hvis emne er de ca. 3000 breve, der foreligger fra danske soldater under treårskrigen. Den behandler udførligt ortografi, udtaleafspejling, stavfejl-kategorisering, sproghistorie, sprogsociologi, skoleundervisning, brevstil, skriftlig fremstilling og mange historiske forhold. Psykologiske og religiøse ting fremdrages også. Materialet er for en form-elsker, fonetiker og sproghistoriker som mig intet mindre end fantastisk, og de fyldige sprogrøver er dybt bevægende i betragtning af afsendernes situation: den tredjesidste krig i Danmark, og den sidste, vi vandt! – Jeg mindes ikke nogen disputats i vort fag af et så omfattende arbejdsomfang. Hundreder eller snarere tusinder af statistiske og andre opgørelser rummer den. Det er altså ikke en disputats af den normale slags, der samler sig om nogle få teser, men en analyse af talrige sider af et materiale. Dybt imponerende. Lad mig straks sige, at der er uhyre mange resultater, jeg kan billige, og at værket, hvor forfatterinden får lidt albuerum for de mange nødvendigvis knudrede optællinger, er velskrevet, ofte elegant skrevet. Bedst synes jeg om »skriftlig fremstilling«-delen med dens analyse af brevformularer og udtryksfærdighed. Og så hendes »Afslutning«: At hun efter dét gigantiske arbejde kan sammenfatte alle hovedresultater på 3 små sider, vidner om en imponerende disciplin. – Jeg glæder mig naturligvis også over, at Jørn Lunds og min »Dansk Rigsmål« er benyttet så flittigt – som regel for det gode.

Desværre rummer værket ganske mange konkrete fejl – ofte rene lapsus – der heldigvis tit er uden den store betydning for sammenhængen. Jeg vil foreslå forfatterinden at udgive nogle få rettellesblade med de korrektioner fra værkets kri-